

Universiteit
Leiden

The Netherlands

In wat voor land leef ik eigenlijk? Anil Ramdas, onmogelijk kosmopoliet

Amatmoekrim, K.D.

Citation

Amatmoekrim, K. D. (2023, September 26). *In wat voor land leef ik eigenlijk?: Anil Ramdas, onmogelijk kosmopoliet*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3641967>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3641967>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Terug naar Madurodam

De krant had hem aangeboden om nog twee jaar langer als correspondent in India te blijven. De kinderen voelden zich er thuis, hadden het zelfs uitstekend naar hun zin. Toch verhuisde het gezin in 2003 terug naar Nederland. Chandra herinnerde zich dat Anil in de krant schreef dat zij terug had gewild, maar in werkelijkheid was de aanleiding om terug te keren Anil zelf geweest: het leven met zijn verslaving was onhoudbaar geworden. De ziekenhuisopname was een harde confrontatie geweest, maar eigenlijk was alles wat daaraan voorafging al te veel geweest. Vrienden getuigden later hoe Chandra de spil van het gezin was en hoe zonder haar alles als een kaartenhuis in elkaar zou zijn gestort. Ze was in de herinnering van Stephan Sanders een vrouw met ‘oneindig geduld en uithoudingsvermogen’ (Sanders 2013: 20) en hield zich in India sterk voor de kinderen, maar intussen had ze zelf niemand bij wie ze haar hart kon uitstorten. ‘Ik wilde eigenlijk al eerder terug, want ik vond dat hij hulp nodig had. Vanwege zijn alcoholgebruik ook daar op een gegeven moment. [...] Ik eiste dat hij daar [in India, KA] een psychiater, een psycholoog, ergens hulp zocht. En toen zei hij, nou nee, ik vertrouw de mensen hier niet. Toen zei ik: dan gaan we naar Nederland terug, want ik kan het nu niet meer aan. Je hebt echt hulp nodig.’

Anil liet aan de hoofdredactie weten dat hij terug naar Nederland zou komen. Voor de buitenwacht werd niet duidelijk wat de reden van zijn terugkeer was, zijn probleem met drank was alleen bekend bij mensen die dicht bij hem stonden. In India had het monster van de verslaving zich relatief ongezien kunnen ontwikkelen. Zelf schreef hij er logischer-

wijs nog niets over. De openbare bekentenissen dat hij een probleem met drank had, zouden later komen – toen het niemand in de Amsterdamse culturele wereld kon zijn ontgaan, en toen hij gedwongen werd om zijn alcoholisme deel te maken van zijn publieke verschijning. Wat hij wél deed bij zijn aanstaande terugkeer naar Nederland, was kritisch kijken naar hoe hij zijn rol als correspondent had vervuld. In zijn laatste artikel als buitenlandcorrespondent – hij zou hierna als columnist aan *NRC* verbonden blijven – schreef hij dat als hij de klok drie jaar terug zou kunnen draaien, hij zich niet de taak zou stellen om een gigantisch complexe samenleving als de Indiase trachten te begrijpen. Het was, vond hij, ook niet de taak van de correspondent om te doen alsof hij het land waarover hij schreef, volledig kon vatten. In de laatste alinea vatte hij – wellicht onbedoeld – zijn intiemste staat samen:

De beste correspondent is de eenzame correspondent. De correspondent die zich niet al te zeer laat leiden door nieuwswaarde en belangwekkendheid, de correspondent die ook zijn eigen waarneming en fascinatie volgt. Of desnoods achter alle andere journalisten aanholt, maar die dan niet dezelfde richting op kijkt. Er naast kijken, dat is in drie woorden wat ik bedoel. En ik wou dat ik dat drie jaar eerder had geweten. (Ramdas 2003c)

‘Directeurtje spelen’

Het kwam goed uit dat bijna gelijktijdig met de beslissing om te vertrekken uit India, Anil werd benaderd door een headhuntersbureau. Net als toen hij van zijn afgebroken promotieonderzoek aan de UvA in de positie van redacteur bij *De Groene* was gerold, diende zich ook nu naadloos een nieuwe uitdaging aan. Het verzoek was of hij zou willen komen praten over een positie als directeur van De Balie, het Amsterdamse debatcentrum dat in de jaren tachtig door onder meer Felix Rottenberg was opgericht en sindsdien een keur aan directeuren had zien komen en gaan. Chris Keulemans, die er van 1995 tot 1999 aan het roer stond, had Anil al eerder op het oog gehad om het centrum te leiden. In zijn ogen was hij de meest geschikte kandidaat. Keulemans werkte er toen Anil er *Het Blauwe Licht* opnam. Hij was

getuige geweest van de vele ‘liederlijke drankgelagen’ na de opnames, maar zag ook hoe strak Anil het team leidde, en hoe sterk hij in de inhoud van het programma was: ‘Op dat moment had hij nauwelijks zijn gelijke qua overzicht en analyse op wat er gaande was in Nederland en in de wereld. En hij had natuurlijk de uitstraling, hij had het charisma. Hij leidde toch *Het Blauwe Licht* ook op een manier die wat minder calvinistisch was dan de mijne, maar hij deed het wel. Hij runde dat echt. Ik zag hem absoluut met een zakelijker type naast zich De Balie op een hoger plan trekken.’

Dat Anil niet al in 1998 werd benaderd als opvolger van Keulemans, had een merkwaardige aanleiding. Keulemans was al een tijdje achter de schermen bezig het personeel en de programmeurs van het debatcentrum ‘diverser’ te maken – zonder dit nadrukkelijk naar voren te brengen. Toen het hoofd van de politieke programmering, Kees Vendrik, in het kielzog van Femke Halsema naar de Tweede Kamer vertrok, wees Keulemans Jude Kehla-Wirnkari als diens opvolger aan. Kehla kende hij als activist in Amsterdam-Zuidoost. Hij was, vond Keulemans, een betrokken en geïnformeerde man, en een ‘eloquente, strijd bare socioloog’. Er werd niets tegen de aanstelling van de van oorsprong Kameroense Kehla ingebracht, maar toen Keulemans kort daarop in gesprek ging met zijn bestuur over zijn eigen opvolger als directeur, bleek dat er een kennelijke grens was aan de mate van diversiteit die De Balie aan zou kunnen. Op zijn lijstje met mogelijke kandidaten had hij Anil op één geplaatst, en Andrée van Es op twee. Keulemans: ‘Dus ik sprak met onze voorzitter Han Lammers op een middag in het café bij ons, en ik zei tegen hem dat ik Anil echt de allerbeste vond om de directeur van De Balie te worden. Toen zei Han Lammers, de oud-wethouder, op dat moment commissaris van de Koningin in Flevoland – die keek me zo brommerig aan en die zei: “Nou, laten we niet wéér zo’n zwarte jongen doen.”’

De nieuwe directeur werd daarom Andrée van Es, en Anil – die niets wist van de (on)mogelijkheid om Balie-directeur te worden – vertrok als correspondent naar India.

Toen Anil vier jaar later alsnog werd benaderd, had Keulemans niets te maken gehad met zijn aanstelling. Het bestuur had een extern

bureau ingehuurd om te onderzoeken wie voor de plek in aanmerking kwam, en dat bureau was op Anil Ramdas als beste optie uitgekomen. Chris Keulemans en Pieter Hilhorst zaten niet in het bestuur, maar gaven wel af en toe advies over de koers van het debatcentrum. Ze vonden het allebei – op dat moment – nog steeds een goed idee om Anil te benaderen. Hij had er het intellectuele gewicht voor en voelde zich thuis op de plek waar hij zelf programma's had gemaakt en waar hij *Het Blauwe Licht* had gepresenteerd. De hoop was dat zijn naamsbekendheid positief op De Balie zou afstralen.

Later, toen de nieuwe carrièrestap een fiasco was gebleken, zouden sommige mensen zeggen dat Anil nooit geschikt was geweest om het debatcentrum te leiden. Coen Verbraak schreef in zijn portret van Anil in *Vrij Nederland* dat mensen om Anil heen verbaasd waren geweest over de keuze om directeur te worden. Hij zou er niet de persoon naar zijn om een team te leiden; hij hoorde óp het podium, niet erachter. Ook Stephan Sanders leek het te beschouwen als een vreemde sprong. Een stap achteruit, zelfs. Ik dacht dat je romancier was, riep Sanders uit tijdens een radio-interview met zijn goede vriend. 'En nu: directeur! Manager!' lachte Sanders schamper. 'Wat is er met je gebeurd?!' Anil zelf vond het echter helemaal niet zo'n rare sprong – en als hij dat wel vond, deed hij net alsof het niet zo was. Zijn verweer klonk in elk geval aannemelijk. De Balie, antwoordde hij, zag hij als 'een driedimensionaal tijdschrift'. Televisie had de laatste jaren gefaald als een serieus medium. Mensen hadden behoefte aan een plek waar gediscussieerd werd over de samenleving. De Balie kon onder zijn leiding zo'n plek worden. Terugkijkend vatte hij zijn ambities met De Balie samen als '[e]en centrum dat je voor je zag als het Institute for Contemporary Arts in Londen, waar Stuart Hall regelmatig optrad. Cultural Studies, maar dan levend, live.' (Ramdas 2017: 26)

Pieter Hilhorst was ervan overtuigd dat Anil de perfecte man voor de plek was. Hij wist dat Anil zich thuis voelde in De Balie, onder meer vanwege de sfeer van kosmopolitisme die er hing. Een van de eerste dingen die Anil deed, in de herinnering van Hilhorst, was op alle be-

langrijke internationale tijdschriften een abonnement nemen. Het zou De Balie een kosmopolitisch aanzicht geven wanneer men daar, op de leestafel, de beste bladen van over de hele wereld zou kunnen inkijken. In een zeker opzicht benaderde hij zijn rol als directeur op dezelfde manier zoals hij zijn positie als hoofd van zijn gezin, en als hoofd van een televisieredactie opnam, namelijk als de man die aan de kop van de tafel zijn ideeën overdroeg aan de mensen om hem heen, hen van zijn overtuigingen doordrong, opdat zij zijn gedachtegoed zouden uitdragen, ook dát paste hem uitstekend. Op de beste momenten in zijn rol als directeur lukte het hem als geen ander om zijn team te inspireren. ‘Het was een beetje zijn kracht dat hij je op een lieve, zachtaardige manier in de goede richting stuurde,’ herinnerde Reimer van Tuinen zich. Van Tuinen verzorgde samen met Chris Funeaux en Natasja van den Berg de programmering onder Anil. ‘Die hele openheid van zijn blik en zijn intellectuele vitaliteit. Nog steeds eigenlijk uniek in Nederland, de speelsheid van zijn denken. De originaliteit ervan. Met populaire cultuur erbij en zo. Ik bedoel, hij was heel theoretisch onderlegd, maar hij was ook heel speels daarin. Hij was nooit zo zwaar en serieus als andere essayisten. En, dat maakte denk ik ook dat het werkte, dat clubje van ons. Dat we aan zijn lippen hingen altijd als we hier zaten, en hij vertelde.’ Te denken dat het directeurschap een bokkensprong was, was volkomen onterecht. Hij genoot ervan om met een team te brainstormen, programma’s in elkaar te zetten, de juiste sprekers erbij te bedenken, vertelde Hilhorst. ‘Anil was echt absoluut niet alleen maar een schrijver.’

Als directeur was hij inhoudelijk ijzersterk, benadrukte ook Van Tuinen. Van Tuinen was door Anil aangetrokken nadat hij een indrukwekkende avond had samengesteld over de Irakoorlog. Anil wilde dat bezoekers toegang kregen tot alle grote media die in Nederland niet voor het voetlicht werden gebracht, opdat de problematiek van de oorlog van alle mogelijke kanten belicht zou worden. De avond was een groot succes. Maurice Stroming, die de media-afdeling aanstuurde, herinnerde het zich nog goed. De Verenigde Staten waren dat jaar Irak binnengevallen als onderdeel van hun war on terror. De wereld hield zijn adem in voor wat er te gebeuren stond. Stroming:

Toen hadden we de balie ingericht als een *info-warroom*. [Met het idee] van: we gaan hier nu volgen wat er daadwerkelijk gebeurt, met zo veel mogelijk informatiebronnen en -stromen en we gaan dat analyseren en beschouwen. We hadden boven in de foyer allemaal projectieschermen met CNN, Al Jazeera, Iraaks Saddam-propagandamateriaal – wat helemaal waanzinnig was om naar te kijken en allemaal naast elkaar, SKY NEWS, NOS, en internet natuurlijk. Het was een heftige manier om die oorlog hier te beleven, eigenlijk. Maar [het had] ook tegelijk een soort schoonheid.

Programmeurs leerden Anil kennen als een inspirerende directeur voor wie geen idee te bont was. Hij liet iedereen meedenken, van stagiaires tot technici, en elk goed programmaplan kreeg een kans. Als directeur vond Van Tuinen hem inhoudelijk en intellectueel van grote waarde; hij maakte ruimte voor allerlei ideeën waardoor ‘er een enorm positieve, gemotiveerde, inspirerende sfeer hing’, en reikte tegelijkertijd dingen aan waaraan het personeel zich kon optrekken, of die de koers die hij voor ogen had duidelijk schetsten. Van Tuinen herinnerde zich bijvoorbeeld een groot programma rondom de literatuurwetenschapper Roland Barthes. Anil belegde daartoe een vergadering met het voltallige personeel, inclusief de bemanning van de bar en het restaurant. Hij had vooraf fotokopieën gemaakt van *Mythologieën*, het boek waarmee Barthes in 1957 vanuit wetenschappelijk perspectief ‘lage’ cultuur analyseerde. Hij gaf een kopie aan iedereen die bij De Balie werkte, met het verzoek om het boek vooral te lezen. ‘De helft van de mensen wist niet wat ze ermee moesten,’ zei Van Tuinen. ‘Maar hij was heel inclusief in die zin. Zo van, iedereen doet mee.’

Het programma dat Pieter Hilhorst het meest bijbleef, was de ‘Vrouwenmoskee’. Anil wilde als reactie op het heersende anti-islamsentiment een programma maken waarmee het perspectief gekanteld werd. De Balie werd een dag en een avond lang ingericht als de eerste vrouwenmoskee ter wereld, met een vrouwelijke voorganger, en vrouwelijke sprekers die de positie van de vrouw in de islam centraal stelden. Van tevoren werd op het Leidseplein door een vrouw

in het Nederlands en Arabisch opgeroepen tot het gebed. Daarna, in De Balie, sprak Meral Polat een preek uit die geschreven was door Nahed Selim en geregisseerd werd door Adelheid Roosen. Als hoofdspreker van de avond trad Nawal El Saadawi aan, de beroemde Egyptische feministe die Anil eerder te gast had in zijn televisieprogramma *In mijn vaders huis*.

Het waren, inhoudelijk gezien, extreem spannende jaren voor De Balie. De redactie speelde in op explosieve onderwerpen en probeerde ruimte te geven aan het debat. Alles draaide daarbij om stijl. Toen Rob Oudkerk in opspraak was geraakt door zijn als grapje bedoelde opmerking over ‘kut-Marokkanen’ (en aftrad als wethouder door geruchten over vermeende bezoeken aan prostituees), stelde De Balie een twee dagen durend programma samen onder de naam ‘Kutvolk!’ Het programma stond ‘in het teken van de publieke moraal en het wisselvallige politieke klimaat’. *De Volkskrant* schreef dat het programma speels in samenstelling was, met plek voor cinema, toneel en debat. Ruimte was er ook voor verschillende politieke geluiden, getuige het slotdebat waarin onder leiding van Anil niet alleen de linksgeoriënteerde Femke Halsema en Ali Lazrak, maar ook Jort Kelder als hoofdredacteur van *Quote* en Joost Eerdmans van de LPF met elkaar in gesprek gingen. De ambitie van De Balie onder Anil Ramdas werd met dit soort groots opgezette programma’s duidelijk. Het centrum gebruikte nu, net als zijn directeur, grote woorden om de eigen tijd te kenschetsen. Zoals *de Volkskrant* het opschreef: ‘Volgens de organisatoren is de democratie in verwarring en komt dat vooral door de grilligheid van de kiezers.’ Onder Anil werden er programma’s gemaakt vanuit een oprecht gevoel van urgentie, vertelde Reimer van Tuinen later.

Het directeurschap gaf Anil de gelegenheid om het debat niet alleen aan te gaan en te stimuleren, maar dit ook in een mooie vorm te geven. Mooi, als in: een vorm waarin de stijl even belangrijk was als het debat. Hilhorst: ‘De vrouwenmoskee was een mooie vorm, welke vorm je daarvoor kiest, dat je daarin kritiek op de islam kan hebben én kritiek op de islamofobie. En [Anil liet zien] dat nadenken over de

vorm waarin je je boodschap wil vertellen niet minder belangrijk is dan de boodschap zelf.'

Zijn gebrek aan ervaring leek hem bepaald niet in de weg te staan. Hij had wel vaker dingen gedaan die volledig nieuw voor hem waren. Als hij enthousiast genoeg was, lukte het altijd wel. Voor De Balie had hij al meteen een koers voor ogen gehad. 'Ik wil beter begrijpen hoe het intermenselijke in elkaar zit,' legde hij in een interview in *Met het Oog op Morgen* uit. De Balie kon daarin instrumenteel zijn. Het grote debat over de multiculturele samenleving bestond uit 'platgetreden paden, stomvervelend'. Wat De Balie zou bieden, waren manieren om onder dat lege debat door te duiken en te 'onderzoeken hoe jonge Nederlanders betekenis geven aan wie ze zijn'. De Balie moest wereldser en menselijker worden, en het debat moest daarbij nooit uit de weg gegaan worden. Integendeel, hij wilde juist de botsing laten zien, want botsing was een theatrale ervaring. 'Als het op het podium botst, dan kunnen we er wat van leren.' (Sanders 2003)

De staat van Nederland

De vraag was natuurlijk in hoeverre Nederland aan het begin van het nieuwe millennium bereid was 'wereldser en menselijker' te denken. Er was op dat moment misschien juist eerder sprake van een tegengestelde beweging, een beweging die behoefte had aan de geborgenheid van het eigene en het bekende. Wat 'menselijk' was, werd daarmee verbonden aan wat 'eigen' was. De grote wereld was al binnengedrongen op manieren die veel mensen hoogst onaangenaam vonden. De moord op Pim Fortuyn in 2002 lag nog vers in het geheugen. Na de dood van zijn voorman won de Lijst Pim Fortuyn 26 zetels in een land dat zich zorgen maakte over hoe om te gaan met de islam in zijn midden. Twee jaar later, op 2 november 2004, werd de grote criticus van deze religie, Theo van Gogh, op klaarlichte dag doodgestoken. Een brute daad die aanzette tot ideeën (en uitspraken) over of tolerantie haar grenzen kende. Er was op dat moment in de geschiedenis geen ruimte voor wereldser en menselijker denken, zoals Anil Ramdas had gewild. En het moment dat er van de botsing tussen ideeën iets ge-

leerd kon worden, was achtergebleven in de jaren negentig, toen Nederland in het algemeen toleranter was voor de vreemdeling in zijn midden. De moord op Van Gogh had, zoals de historicus Arend Jan Boekestijn in een speciale aflevering van *Het Blauwe Licht* zei, de parameters van de Nederlandse samenleving veranderd. 'Nu kan je niet meer zeggen, het komt allemaal wel goed met Nederland.' Nederland was niet alleen verbijsterd, maar vooral ook woedend dat hun politici en kunstenaars de mond gesnoerd werd door mensen die buitenlandse ideologieën aanhingen. Politici spraken nu over 'islamofascisten' en 'Jihad in het Oosterpark' en een islamitische basisschool werd in brand gestoken, de muren volgekalkt met RIP THEO. De hoofdredacteur van *HP/De Tijd*, Henk Steenhuis, wilde af van het 'politiek correcte denken', en voer een kleine kruistocht tegen media die zichzelf censureerden. 'Je mag niet zeggen dat mensen ongelijk zijn. Of dat de westerse samenleving superieur is.' (Geelen) In een interview met *de Volkskrant* stelde hij dat het vooral *Elsevier* en *HP/De Tijd* waren die in de jaren negentig het immigratiedebat aan durfden te gaan. Over Hans Janmaat en het cordon sanitaire dat zich in de jaren tachtig rondom hem had gevormd, zei Steenhuis: 'Je hoeft geen held van hem te maken, maar zijn ideeën leefden onder een deel van de bevolking, en de media waakten ervoor dat die verder doordrongen in de samenleving.' Mensen als Anil Ramdas noemde hij poortwachters die 'elk onwelgevallig geluid in het integratiedebat demoniseren en in de hoekplaatsen van racisme en vreemdelingenhaat' (Geelen)¹ – een stelling die in elk geval ten dele onwaar was, gezien de frequentie waarmee *De Groene Amsterdammer* in die tijd pijnpunten in de multiculturele samenleving aanwees. Niet in de laatste plaats door Anil Ramdas.

De tijd dat Nederland zich in alle ernst bezon op de veranderende samenleving was allang voorbij. Die kanteling zette al in aan het eind van de jaren negentig – een verandering waarvan Anil zich indertijd bewust was, getuige de vele manieren waarop hij zich vóór zijn vertrek naar India in zijn werk verzette tegen de verharding in de maatschappij. De groeispurt die deze ontwikkeling in de tussenliggende

jaren had ingezet, was echter misschien alsnog groter dan hij kon vermoeden.

‘Ik weet niet wanneer Nederland is opgehouden serieus na te denken over dingen waar wij vroeger tamelijk makkelijk over konden schrijven,’ antwoordde hij in een radio-interview op de vraag wat er in zijn ogen – en in zijn afwezigheid – veranderd was in de periode tussen 2000 en 2003. Als voorbeeld noemde hij de manier waarop de intelligentsia zich ooit met de Rushdie-affaire bemoeiden, en hoe toentertijd nog universele waarden golden, en grote idealen van de wereld verdedigd moesten worden tegen religieus of welk soort fanatisme dan ook. De manier om universeel te denken, stelde hij, was veranderd naar een manier om Néderlands te denken. ‘Dat vind ik een te sterke verkleining.’ Op dezelfde vraag die aan hem werd gesteld in een portret in het televisieprogramma *Een Vandaag* op 9 augustus 2003 antwoordde hij dat er zóveel veranderd was, ‘dat het van buitenaf bijna niet meer te volgen, is. [...] De mate van hysterie, de mate van opgewondenheid, de mate van onrust – die kende ik eigenlijk niet van Nederland.’ Hij stond niet alleen in zijn observatie dat Nederland ingrijpend aan het veranderen was. De burgemeester van Amsterdam keek op vergelijkbare manier naar de omslag in zijn stad in 2003. Aan de vooravond van zijn vierde ambtsjaar zei Job Cohen dat hij met name het klimaat van afnemende tolerantie problematisch vond. Racisme leek meer ruimte in het hart van de samenleving te hebben gevonden. Minderheidsgroepen – Cohen noemde als voorbeeld Marokkaanse Amsterdammers – hadden het gevoel dat zij ‘in een verdedigende positie zijn geraakt’. Van alle problemen die de hoofdstad kende, zei Cohen, geloofde hij ‘dat ik de verharding, de groeiende discriminatie, toch het lastigste vind. Dat is een cultureel probleem, en aan culturele problemen is heel moeilijk wat te doen.’ (Berends)

Dat Anil juist in dit klimaat iets dacht te kunnen betekenen met De Balie, was tekenend voor het gewicht dat hij aan de culturele voorhoede toebedeelde. Hij vond dat een intellectueel het aan zijn rol verplicht was om zich met de samenleving te bemoeien. Wat hij in 1997 schreef, geloofde hij ook nog in 2003: ‘Het multiculturalisme is, zoals het woord al zegt, een culturele kwestie die bemoeienis vraagt van

intellectuelen en cultuurbeoefenaars.’ (Ramdas 2017: 121-122) En zij zouden dat moeten doen, niet vanuit blinde liefde, maar eerder vanuit persoonlijke betrokkenheid, en een daaruit voortkomende solidariteit. Hij zou van De Balie een plek maken waar kritisch naar de samenleving gekeken kon worden. Een plek waar mensen met elkaar in gesprek zouden gaan over de grote en kleine veranderingen, en over de mogelijke betekenissen daarvan.

Dat Nederland niet in de stemming was om het gesprek aan te gaan, en dat steeds meer mensen hardop uitspraken dat het nu wel genoeg was geweest met de Hollandse tolerantie, werkte misschien niet mee aan de populariteit van De Balie. Maar dat het kon uitlopen tot de mislukking die het uiteindelijk werd, lag aan andere dingen.

India had Anil eenzaam gemaakt. Eenzamer dan hij misschien ooit was geweest. Hij was er gaan drinken, meer en consequenter dan hij al deed. Hij was er ziek geworden, was er na een ziekenhuisopname van drie weken noodgedwongen afgekickt – maar had de draad van de verslaving daarna evengoed weer opgepakt. Zijn goede vriend Fred van Dijk, met wie hij eerder films maakte over Suriname en met wie hij door Afrika had gereisd voor een serie documentaires, schrok van hoe Anils conditie was verergerd. De twee ontmoetten elkaar in Nederland, een paar weken voordat Anil definitief terug zou keren. Van Dijk zou een korte film maken over India voor *Maandag Prinsjesdag*, een televisieprogramma van Joost Prinsen. Op de vlucht naar Delhi bleek er iets mis te zijn gegaan: Anils stoel bleek eerst vergeven te zijn, en vervolgens lukte het ’t personeel niet om de twee mannen naast elkaar te plaatsen. Dat was van het grootste belang, vonden de twee, omdat ze de lange vlucht zouden gebruiken om de plannen voor de film door te spreken. ‘De gemoederen liepen alsmaar hoger op en na dreigingen van zijn kant om hiermee de publiciteit in te gaan kregen we allebei een stoel in de businessclass. Naast elkaar. De hele vlucht door hebben we zitten praten, over de wereld, het leven, zijn nieuwe baan bij De Balie, het absurde theater dat India was volgens hem. Er werd ons heerlijk wijn geserveerd daar in die pom-

peuze stoelen in de neus van dat vliegtuig.’ Het was een ervaring die Van Dijk niet zou vergeten, en niet in de laatste plaats omdat eenmaal in India aangekomen hij merkte dat zijn vriend ‘inderdaad flinke stappen had gezet op de weg naar alcoholverslaving’. De gewoonte om elke dag in grote hoeveelheden te drinken, bleef niet in India achter. Toen Van Dijk eind augustus met Anil meeging naar de televisiestudio van Joost Prinsen om hun film daar te presenteren, merkte hij meteen dat Anil sterk aangeschoten was. Van Dijk:

Het optreden in het live programma zelf werd een catastrofe. Ten eerste was Anil al flink aangeschoten. Hij viel de presentator aan op de foute manier waarop die onze titel voordroeg. Let wel, Joost Prinsen, befaamd en gelauwerd acteur. Die niet eens fatsoenlijk pauze nam bij de drie puntjes tussen twee woorden. Anil deed hem voor hoe het wél moest. Van de rest van de uitzending weet ik bijna niks meer. Het werd een heel gênante vertoning. Na Anils optreden ging het programma nog door, maar ik wilde hem met zo min mogelijk kabaal weg hebben uit die studio en dat is uiteindelijk gelukt.

Het gesprek met Prinsen verliep inderdaad wat stroef, maar voor de gemiddelde kijker was niet echt te zien dat Anil aangeschoten was. De vragen waren dan ook niet heel diepgaand; het leek meer op een doorsnee kroeggesprek, waarvoor iemand als Anil zijn hand niet omdraaide. Of, zo kon het ook zijn, iets waarmee hij inmiddels al genoeg oefening had. In elk geval was het een veelbetekenend startschot voor zijn directeurschap bij De Balie, een periode die – achteraf – misschien het best gekarakteriseerd werd door grote, gefnuikte ambities en grote, dagelijkse hoeveelheden drank.

Wat niet hielp, was dat De Balie er bij Anils aantreden slecht aan toe was. Het culturele centrum was in 2003 zijn subsidie van het ministerie van vws verloren, een klap die een gat van 184.000 euro in de begroting sloeg. De overige subsidies (van ocw en van de gemeente Amsterdam) dekten slechts veertig procent van het budget. Het was van levensbelang om geld te verdienen aan zaalhuur en aan de horeca.

Het restaurant van De Balie ging echter gelijktijdig een aanzienlijke reorganisatie in, van een klein, slecht gerund extern restaurantje naar een plek waar van 's ochtends negen uur tot twee uur 's nachts mensen kwamen eten en drinken. Van de directeur werd niet alleen verwacht dat hij mooie programma's bedacht en zijn team inspireerde. Het was even belangrijk dat hij contracten afsloot met huurders of geld bij elkaar zocht voor de vele, dure programma's die niet door de resterende subsidies gedekt werden. De mensen met wie Anil moest samenwerken voor die meer prozaïsche taken, viel het dan ook als eersten op dat hij er niet volledig op zijn plek zat. Een van hen was de horecamanager Simone van Thull. Ze was aangenomen om het restaurant van De Balie uit het 'buurthuis-gevoel' te halen, en er een goede, op zichzelf staande plek van te maken. Zij zag al snel waarin Anil als leidinggevende tekortschoot. Hij trok zich vaak terug in zijn kamer en op de programmamakers na, sprak hij weinig met zijn personeel. Na afloop van de avondprogramma's bleef hij regelmatig tot diep in de nacht in De Balie achter om na te praten met de gasten, en relaties warm te houden. Maar hij kwam ook meestal pas om twaalf of een uur 's middags op kantoor aan. De aansluiting met het deel van het personeel dat om negen uur begon en om vijf uur weer wegging, was dan ook minimaal. Dat hij een drankprobleem had, werd al heel snel duidelijk. Hij bestelde zonder omwegen drank aan de bar, waar keurig werd bijgehouden wie wat had besteld. Het barpersoneel kreeg dus dagelijks onder ogen wat hun baas had ingenomen. Er werd gezegd dat hij standaard een fles jenever op zijn kamer had staan, waaruit hij zichzelf de hele dag door bijschonk. Ook kwam hij vaak dronken op afspraken – zelfs als ze belangrijk waren. Dit gebeurde bijvoorbeeld ook in vergaderingen met de brouwerij, een onmisbare speler in het horecaveld, al was het maar omdat restaurants afhankelijk waren van leningen die brouwers wel en banken niet verstrekten. Van Thull moest lijdzaam toezien hoe haar directeur dronken aan dergelijke gesprekken aanschoof, en soms afspraken maakte die hij niet na kon komen.

Het feit dat Anil zowel inhoudelijk als praktisch de zaak diende te leiden, begon al snel een probleem te worden. Het was, achteraf gezien,

een grote en eigenlijk ook merkwaardige inschattingsfout van het bestuur geweest. Want terwijl Chris Keulemans altijd een zakelijk leider naast zich gehad, en ook zijn opvolger Andrée van Es begon met Jan Here als zakelijk directeur naast zich, kreeg De Balie in de persoon van Anil Ramdas een eenpersoonsdirectie. En dat was ondanks het gegeven dat het personeel er al in 2001 bij het bestuur op aandrong dat er twee directeuren zouden moeten komen, en ondanks het feit dat Anil van meet af aan had gezegd dat hij inhoudelijk grote ambities had, maar interesse noch kennis had van de praktische kant die aan de positie kleefde. Daar kwam bij dat het al rommelde in de organisatie voordat hij aantrad. Sinds het vertrek van oprichter Felix Rottenberg, die het centrum elf jaar lang leidde, volgden vijf directeuren elkaar in hoog tempo op. Geen van hen bleef langer dan drie jaar aan. ('Anil Ramdas wordt directeur') Anil zou er geen uitzondering op blijken.

Liever een directeur die dronken van de trap valt

In de centrale hal van De Balie loopt een statige houten trap in twee delen naar de eerste etage, waar de kantoren van de directie en de programmering zich bevinden. Op een middag stond Anil boven aan die trap, en stapte mis. Men zou later zeggen dat hij dronken was. Iets wat, gezien zijn gebruikelijke inname, niet onaannemelijk was. Hij stapte mis, en viel met veel lawaai en onder toezien oog van bezoekers en restaurantgasten van de treden naar beneden. Hij was niet de eerste (en waarschijnlijk ook niet de laatste) die op die trap struikelde. Maar hij was wel de directeur, en bovendien eentje die zo langzamerhand de naam van alcoholist begon te krijgen. Het incident op de trap leidde ertoe dat het personeel besloot tot een heuse interventie. Daags na het ongeluk werd alle personeelsleden verzocht om zich te verzamelen op de tribunes van de grote zaal. Anil werd op een stoel voor hen geplaatst. Iedereen kreeg de kans om zijn ongenoegen te uiten over zijn gedrag, en Anil kreeg de ruimte om erop te reageren. Het was 'een rare bijeenkomst', vond Simone van Thull. Want hoe lastig ze het soms ook vond om met hem te werken, zo'n confrontatie ging toch wel erg ver. Het leek een soort tribunaal, vond ook Reimer van

Tuinen. Sommige collega's zeiden ronduit dat ze vonden dat Anil een drankprobleem had, dat hij niet meer functioneerde, en vroegen hem wat hij ging doen om het op te lossen. 'Het was extreem vernederend voor hem,' vond Van Tuinen.

Wat Van Thull – en wellicht veel andere collega's – ook vervelend vond, was de manier waarop Anils openbare dronkenschap afstraalde op het imago van de organisatie. Dat was in elk geval bij één incident aan de hand. Zijn gedrag tijdens een programma over Edward Said op 4 december 2003, waarbij Anil duidelijk aangeschoten was, zou leiden tot kritiek en nauwverholen leedvermaak in *Trouw*.

De avond was georganiseerd naar aanleiding van het overlijden van Said, en er zou worden gedebatteerd over beeldvorming rondom de islam. Het panel, bestaande uit Nasr Abu Zayd, Bart Jan Spruyt, Asef Bayat, Abdelkader Benali en Michiel Leezenberg, was met zorg samengesteld. Anil had zich persoonlijk bemoeid met de voorbereidingen. Volgens zijn goede vriendin Indra Boedjarath had hij zich erop verheugd, en was hij er vooraf 'laaiend enthousiast' over geweest. Boedjarath, geïnteresseerd in het debat, bezocht de avond samen met een goede vriend. Voor de aanvang van het programma zocht ze Anil op in zijn kamer. Daar merkte ze dat hij meer gedronken had dan gewoonlijk. Ze maakte zich er niet al te veel zorgen over, vooral niet toen hij de avond inleidde zoals ze het van hem gewend was: slim, gevat, beheerst. Maar hoe meer de avond vorderde, hoe meer Anil zichzelf begon te herhalen. Hij was nu zichtbaar aangeschoten, en Boedjarath merkte dat zijn manier van praten een aantal mensen in het publiek begon te irriteren.

Abdelkader Benali, die in het panel zat, nam zijn herinnering aan de avond jaren later (in 2020) op in zijn Anton de Kom-lezing. Het was een vreselijk ongemakkelijke ervaring, die in het licht van de latere ontwikkelingen het begin van een neerwaartse spiraal leek te zijn geweest:

Aan het begin van de avond was al duidelijk dat Ramdas in beschoonen staat verkeerde; de drankkegel scherpte zijn tong en maakte hem blind voor de anderen. Zijn betweterigheid was verstikkend. De ruimte die we

kregen om onze mening te laten horen werd al snel geminimaliseerd; ik voelde al snel dat we in de ogen van Anil niet geschikt waren om het werk te analyseren. We waren vooral gevraagd om kritisch te zijn op Edward Said, maar zo ver kwamen we niet eens. Als een betweterig jongetje dat zijn zin maar niet krijgt had Anil het hoogste woord. [...]

Het publiek begon te morren. En Anil Ramdas ging in gevecht met zijn publiek. Waarom zou je in gevecht gaan met het publiek? Misschien begreep Anil Ramdas niet dat je niet kan winnen van een groep, zelfs als je gelijk hebt. Er ontstond een gespannen sfeer, de avond eindigde met ruzie. Ik was blij dat ik naar huis kon.

Sjoerd de Jong, die bij de avond aanwezig was, herinnerde zich de spanning in de zaal, en de weerstand van het publiek tegen Anil. Die gooide door zijn manier van voorzitten en zijn gebrek aan aandacht voor andermans mening inderdaad olie op het vuur. De ergernis uit het publiek werd echter niet alleen veroorzaakt door Anils betweterige houding, merkte hij. Er speelde volgens De Jong ook iets anders, namelijk een zeker ongeduld om met hem af te rekenen:

Er bouwde zich in die zaal voelbare agressie op tegen Anil. Opeens sprong er een jongen op de vloer die riep: 'Wie zijn geld terug wil, moet mij maar volgen naar de kassa.' Echt een rebellie tegen Ramdas. Er zat ook iets in van: 'We zullen die modelallochtoon nu eens even goed aanpakken! We geven hem een koekje van eigen deeg.' (Verbraak)

Een paar dagen later schreef Anil in zijn *NRC*-column enigszins schuldbewust over wat hij van plan was geweest te bewerkstelligen met het debat, en hoe dat faliekant mislukt was: 'De avond had moeten gaan over de relevantie van Edward Said voor de tijden waarin we nu leven. Er waren vijf sprekers en de boel liep in het honderd, niet in de laatste plaats omdat ik de avond voorzat. Als je al zo goed denkt te hebben bedacht waar de discussie heen moet en wat de uitkomst hoort te zijn, moet je niet nog eens gaan voorzitten.' Hij vond dat hij als moderator het gesprek te veel naar zich had toegetrokken en dat hij 'kattig en onverschillig' was geweest. (Ramdas 2003d)

Hij trok het boetekleed misschien aan omdat hij het oprecht zo voelde, maar het droeg ook bij aan wat hij zelf altijd omschreef als de voorwaarde van intellectuele inspanningen, namelijk dat iemand zelfkritisch durft te zijn. Hij gaf daarmee opnieuw vorm aan zijn postuur als publiek intellectueel pur sang, hoewel hij in het stuk ook de ruimte nam om alsnog zijn gelijk te halen door de relevantie van Saids ideeën uit te leggen – iets waar hij op de avond in De Balie niet aan toe was gekomen.

Het had daar kunnen eindigen; bij een mislukte avond en een voorzichtig mea culpa in de krant. Een paar dagen later, het was inmiddels een volle week na het debat over Edward Said, publiceerde *Trouw* een artikel waarin de avond werd besproken alsof het een evenement van groot belang was geweest. Mensen die erbij waren geweest, kwamen erin aan het woord, en Anil werd om een reactie gevraagd. Het stuk benadrukte hoe groot het fiasco van de avond was (er werd geschreven over een ‘rampzalig verlopen debat’) en hoezeer dat te wijten was aan de voorzitter van de avond: ‘Boe-roepende mensen die hun geld terug-eisen, en teleurgestelde panelleden. Dat was de oogst van een discussie in de Amsterdamse Balie, afgelopen donderdag, over de actualiteit van Edward Said. Gespreksleider Anil Ramdas, de nieuwe directeur van cultureel centrum de Balie, joeg de zaal tegen zich in het harnas.’ Ook werd, schijnbaar achteloos, melding gemaakt dat hij ‘te lang te dicht bij de bar had gestaan’. Na navraag van de journalist van *Trouw* antwoordde Anil ‘Ik dronken van één glas wijn? Kom nou.’ (‘Tumult’)

Dat hij meer – veel meer – had gedronken dan een enkel glas wijn, was zijn vriendin Indra Boedjarath wel duidelijk. Ze had die avond echter ook sterk het gevoel gehad dat mensen grote verwachtingen hadden van Anil. Om hem in aangeschoten staat een debat te zien leiden, was voor veel mensen een teleurstelling. Hij faalde die avond, dat zag Boedjarath. Maar wat ze ook zag, was dat een misstap hem niet gegund werd. ‘Hij mocht niet uitglijden.’ Het verslag van *Trouw* over de avond was in haar ogen sterk overdreven. ‘Zo heb ik het niet onthouden. Ik heb het wel zo teruggelezen. Als je het leest, dan klinkt het alsof de halve zaal wegliep.’

Waarom besteedde een dagblad als *Trouw* überhaupt aandacht aan een avond in een Amsterdams debatcentrum? Het had immers niet per se nationale nieuwswaarde dat er een discussieavond niet naar tevredenheid was afgelopen, noch dat de directeur annex gespreksleider het gesprek naar zijn hand zette. Waarom zou de krant daarvan gewag maken? Het verbaasde Sjoerd de Jong destijds al. De rommelige avond in De Balie was in zijn ogen niet interessant genoeg om erover in een nationale krant te schrijven. Er moest iets anders achter schuilen; een afrekening met Anil, of in elk geval met de politieke ideeën die hij voorstond, vond De Jong. ‘Het punt is, dat er vervolgens een nummertje van gemaakt is in *Trouw* waar toen Jaffe Vink zat, chef van Letter & Geest, die echt een hekel had aan Anil, althans, die heel erg bezig was om tegen multiculturalisme te schrijven, tegen die linkse politiek correcte enzovoorts.’

Jaffe Vink (over wie *Trouw* in 2008 schreef dat hij jarenlang ‘vanwege zijn niet-aflatende waarschuwingen voor de gevaren van de islam en de zwakte van het multiculturalisme, door de linkse goegemeente als “eenzijdig neoconservatief” was verguisd’ (Boevink)) stond in zijn opvattingen over het multiculturalisme niet alleen. In het politiek-maatschappelijke klimaat van dat moment was vooral oog en oor voor de potentiële gevaren van de islam, en aanzienlijk minder geduld voor manieren om de groeipijn van een samenleving te duiden. Het stuk in *Trouw* maakte dan ook korte metten met wat Anil zelf beschreef als een poging om de relevantie van Edward Said te bewijzen. Said, zei Ramdas, zou wars zijn van de *moral high ground*. Mensen die een kruistocht tegen de islam voeren – hij had het specifiek over Ayaan Hirsi Ali die daags ervoor een kritisch opiniestuk schreef over ‘zwarte’ scholen – moesten niet verketterd worden omdat ze drogredenen aanvoerden. Nee, schreef Anil, zij moesten juist bewust worden gemaakt van hun (in zijn ogen ongeldige) impliciete veronderstellingen, zodat ze helderder en scherper en misschien ook realistischer zouden nadenken. Feitelijk wees hij op een manier waarop het debat gevoerd zou moeten worden; zuiver op de redenering en het argument, omdat daar ‘meer heil in [zat] dan de simpele afkeer of

verwerping'. Edward Said was immers 'wars van eenvoudige gevoelens als haat; hij zou, gegeven de huidige pers over moslims, gezocht hebben naar gronden waarom we géén hekel moeten hebben aan moslims'. (Ramdas 2003d) Dit betoog werd door *Trouw* teruggebracht tot een avond waarop Anil Ramdas het wilde hebben over 'waarom we géén hekel moeten hebben aan moslims'. ('Tumult')

Een veranderde zeitgeist – of toch de drank?

Sjoerd de Jong stelde, terugkijkend in een portret van Anil in *Vrij Nederland*, dat de avond een keerpunt was gebleken. 'Hij was heel lang een intellectuele voorloper geweest. Maar Anil begreep Nederland niet meer. En Nederland begreep hém niet meer. Hij was in de ogen van anderen opeens een vertegenwoordiger van het ancien régime geworden, een achterhaalde politiek correcte betweter.' (Verbraak) De ooit zo gevierde intellectueel was verworpen tot een irritante betweter, een gutmensch avant la lettre, en zijn misstappen werden misschien juist daarom met veel smaak aan het publiek tentoongesteld. Dat een nationale krant als *Trouw* überhaupt aandacht besteedde aan zoiets relatief onbeduidends als een lokaal georganiseerd debat, moet volgens Sjoerd de Jong dan ook in dat licht gezien worden. De Jong: '*Trouw* heeft daar een paar dagen later een nieuwsbericht van gemaakt: debat in De Balie mislukt, enzovoorts. En dan denk ik, Jezus man, wat is dat nou voor nieuws? Mensen die aan het woord kwamen over Anil en dat hij te veel gedronken had, en dan denk ik ja fuck you, wat is dat nou? En een paar dagen later die week een groot stuk in *Letter & Geest* met een foto erbij, waarin Anil met de grond gelijk gemaakt wordt. En daar denk ik dan bij: dat is gewoon iemand pakken.'

Dat gevoel dat er spelers in het veld waren die erop zaten te wachten om Anil te 'pakken' zou later nog een paar keer opspelen. Er waren, zoals Pieter Hilhorst het observeerde, 'allemaal mensen die wachtten tot Anil op de grond lag om te schoppen'.

Dat hij dronk in hoeveelheden waardoor hij soms geen zinnig woord meer uit kon brengen, hielp niet. Hij werd arrogant en volkomen onhebbelijk. Veel mensen konden hem niet uitstaan op die mo-

menten. Zo weet Abdelkader Benali de mislukte avond over Edward Said bijna volledig aan de drank. Anil dronk zich moed in, schreef hij. Zo veel moed dat hij zichzelf en anderen overschreeuwde: 'Zonder alcohol kon Ramdas niet zichzelf zijn, met alcohol kon een ander zichzelf niet bij Ramdas zijn. Ik heb dat aan den lijve ervaren.' (Benali)

De Balie was een plek waar Anil dacht de mooiste en meest urgente programma's te maken. Dat lukte. De keerzijde was dat hij dacht dat drank hem zou helpen bij het bedenken van die programma's. Het was 'omdat hij dacht dat hij er beter in was als hij dronk', zei Pieter Hilhorst later. Het was ook waarover Anil zou schrijven in zijn roman *Badal*. Hilhorst: 'Dat is de grootste leugen van *Badal*. Omdat Badal drinkt om een kunstenaar te kunnen zijn, terwijl een alcoholist drinkt om te drinken. Het is helemaal niet zo dat hij beter schreef als hij dronk. Integendeel.'

Door de voordeur eruit

In De Balie deed Anil dingen die ongekend waren in de Amsterdamse culturele wereld, zag ook Chris Keulemans. Intussen zat hij echter wel 'in een fase [...] dat hij rond de lunch, rond de royale lunch waar ik ook wel eens ben aangeschoven, op de overloop boven met het hele team en de hofhouding, elke middag al heel vroeg aan de drank ging'. Keulemans hoorde steeds vaker dat het personeel van De Balie ontevreden was, en dat het met de bedrijfsvoering gevaarlijk mis begon te lopen. De verhalen over dronkenschap waren niet het probleem, volgens Keulemans. Erger was dat De Balie als instituut gevaar begon te lopen. Dat Anil geen verstand had van de zakelijke kant, was niet helemaal waar: 'Hij was natuurlijk niet onzakelijk, helemaal niet. Dus hij zorgde ook wel voor financiers en sponsors en alles. Maar de dagelijkse *nitty-gritty* van zo'n organisatie, dat deed hij niet, of dat wilde hij niet doen.'

Op een zeker moment werd Pieter Hilhorst door Anil gebeld. Het ging financieel niet goed met De Balie, vertelde hij. Hilhorst beseftte dat er ingegrepen moest worden. Hij benaderde Chris Keulemans en Felix Rottenberg om de mogelijkheden te bespreken van een soort

hulpcomité om De Balie financieel te redden. De mannen gingen in gesprek met Paradiso, de poptempel op een steenworp afstand van De Balie. Paradiso stond wel open voor een samenwerking, maar zag dat dan als een fusie die feitelijk het einde van De Balie als debatcentrum zou betekenen. Er werd naar andere mogelijkheden gezocht. Intussen bleek uit een rondgang onder het personeel dat op een uitzondering na niemand tevreden was over de manier waarop Anil leiding aan het bedrijf gaf. Het bestuur deed niets, en het was duidelijk dat een ingreep noodzakelijk was. Keulemans: 'We hadden geen formele rol. We kwamen ongevraagd naar binnen stappen. En onze onvrede richtte zich vooral op het bestuur dat er een puinhoop van had gemaakt, en niet op Anil. Alleen merkte je gewoon aan alles in het gebouw dat Anil, zoals hij toen leefde, voor chaos zorgde.'²

Er werd gezocht naar iemand die Anil zakelijk kon ondersteunen en de problemen bereikten nu ook de media. 'Het Amsterdamse debatcentrum De Balie heeft naast directeur Anil Ramdas een interim-manager aangesteld, Ad Poppelaars,' schreef *de Volkskrant* op 25 augustus 2005. 'Ook werken drie oudgedienden van De Balie op eigen initiatief aan een toekomstplan voor het centrum, dat bijna een derde van zijn subsidies verloor en fors moet bezuinigen.' (Ramaer) Achter de schermen verliepen de gesprekken tussen Anil en Rottenberg, Keulemans en Hilhorst stroef. Anil was in zijn eer gekrenkt en het leek alsof hij het als een vernedering zag dat de mannen, van wie er eentje nota bene een goede vriend was, zich genoodzaakt voelden om 'zijn' tent te redden. De hele exercitie vond hij extreem pijnlijk. Keulemans: 'Hij was in mijn herinnering stug tegenover onze bemoeienis. Echte gesprekken hoe je met hem aan het hoofd de organisatie kon versterken, liepen daarop spaak.'

Rottenberg sprak met het bestuur en overtuigde het ervan dat het zo niet verder kon. Keulemans: 'En toen moesten we zien of we De Balie konden opschonen. En we Anil op een chique manier via de voordeur naar buiten konden helpen.'

Anil werd uitgenodigd voor een gesprek met Rottenberg en Hilhorst. Ze zouden elkaar ontmoeten in het appartement van Rottenberg in

Amsterdam. Het was vooraf duidelijk geweest dat het zo niet langer door kon gaan, en dat Anil zou opstappen als directeur. Hij leek er vrede mee te hebben, en toch dronk hij zich voorafgaand aan het gesprek moed in, in een Chinees restaurant in de buurt. Het gesprek zelf, dat volgens Hilhorst 'in goede harmonie' had moeten verlopen, verliep rampzalig. Hoe dat zo kon gaan, was achteraf moeilijk te zeggen, maar Hilhorst vermoedde dat het te maken had met de manier waarop Rottenberg dacht Anil een 'chique' uitweg te bieden, waarvoor hij dankbaar zou moeten zijn. Anil was verbolgen over het feit dat hij voor een voldongen feit werd gesteld, en dat er eigenlijk van hem werd verwacht om ja en amen te zeggen op het plan dat door de mannen aan hem was voorgelegd. Het zou kunnen zijn dat hij extra gekrenkt was in zijn trots omdat het juist Rottenberg was die hem de wacht aanzegde. Er speelde volgens Keulemans oud zeer tussen de twee mannen. Anil had de voormalig partijvoorzitter van de PvdA een aantal keer flink aangepakt in de krant, vanwege de manier waarop Rottenberg in Anils ogen de idealen van de partij had verkwanseld. Hij sprak in *NRC* al in 1992 over 'de illegalenjacht van Rottenberg' (Ramdas 1992i) en, een week later, over hoe diens 'woeste taal' in het politieke veld op ethische gronden zou moeten worden afgewezen. (Ramdas 1992j) Hij nam het de PvdA in de persoon van Felix Rottenberg expliciet kwalijk dat zij rechtse waarden adopteerde. Zo erg, zelfs, dat een rechts boegbeeld als Wim Couwenberg 'vindt dat Rottenberg en de zijnen in de discussie over vreemdelingen tezeer zijn doorgeslagen'. (Ramdas 1992k)³ Toen hij in India zat, draaide Anil er ook zijn hand niet voor om om zich te bemoeien met de in zijn ogen teloorgang van het Nederlandse televisielandschap. Het kwam, schreef hij, omdat presentatoren geen enkele intellectuele pretentie meer hadden. Een punt dat hij onderbouwde door Rottenberg (en Matthijs van Nieuwkerk) als voorbeeld te noemen. (Ramdas 2002e)

Het moet pijnlijk en misschien zelfs vernederend zijn geweest dat juist deze Rottenberg, die in Anils ogen aandeel had gehad in de verzuiging van het linkse gedachtegoed, hem vertelde dat De Balie onder zijn leiding geen kans van slagen meer had. Hilhorst, die had gehoopt op een vriendelijk, nuchter gesprek, stond hulpeloos tussen de twee

woedende mannen in. Later die middag zocht hij Anil nog op in Loenen aan de Vecht, waar hij in Anils stamkroeg met hem meedronk en zag dat zijn vriend meer moeite had met zijn aanzegging, dan hij had verwacht. Misschien was het zijn trots, misschien zijn angst voor het verlies van aanzien. Misschien was het dat het voelde alsof hem een plek werd ontnomen waarvandaan hij had gehoopt tegenwicht te bieden tegen een verkillend politiek klimaat. Een desillusie, wellicht, op weer een ander gebied. Maar het was in elk geval in de woorden van Hilhorst 'iets enorm groots wat hij had moeten wegslikken'.

Het was misschien logisch om Anil te ontslaan, stelde Reimer van Tuinen, maar niet helemaal eerlijk. Van Tuinen was een van de enkelingen in de organisatie die juist tevreden was geweest met de directeur. 'Het beeld ontstond dus dat hij een alcoholist en een verslaafde was en dus niks meer kon. Maar voor ons, dus voor de programma-afdeling, functioneerde hij heel goed. En af en toe kwam hij een uur te laat, maar dat maakte voor ons niet uit. [Want] hij was intellectueel altijd nog heel scherp. Misschien dat hij minder aanwezig was of zo, dat je steeds meer doorkreeg: er is een probleem met Anil. Maar dat had in mijn ervaring geen invloed op hoe hij meedacht, programma's begeleidde, en altijd weer met enthousiasme, nieuwe ideeën, nieuwe dingen probeerde te doen.' De Balie was in Van Tuinens ogen onder Anil een plek waar programma's vanuit een zekere urgentie werden bedacht vanuit het idee dat het ertoe deed wat de culturele wereld inbracht: dat je met een kritische blik de samenleving vooruit, of omhoog, kon stuwten. Pieter Hilhorst bleef erbij dat Anil een goede directeur was geweest, ook nadat het op een fiasco was uitgelopen. In elk geval was hij erin geslaagd de idealen die hij met zich meebracht, en de manier waarop hij mensen kon laten kijken naar de wereld, van invloed te laten zijn op het karakter van De Balie. 'En de manier van hoe je verbanden kan leggen tussen verschillende dingen. In zijn schrijfstijl bijvoorbeeld, de verbinding tussen alledaagse voorbeelden en grotere theorieën. Die stijl vind ik dat hij heel goed kan, maar ook het kijken naar de wereld, het dingen zien. Wel stelling nemen maar meer vanuit een soort verwondering. Een cultural studies-achtige be-

nadering. Dat vond ik heel mooi en dat past ook heel goed in De Balie.’

Het was niet gelukt om van De Balie een Nederlandse tegenhanger van het Institute of Contemporary Arts te maken, zoals Anil zich dat had voorgenomen. Terugkijkend zou hij niet openlijk bekennen dat hij er zelf enige schuld aan had gehad. Hij sprak niet over een gebrek aan inzet, en ook niet over zijn verslaving die de bovenhand kreeg. Nee, ‘[h]et mislukte, simpelweg omdat Nederland geen geld heeft voor zulke vage zaken als identiteit, heimwee, vermenging, ritualistiek, multimedialiteit en politiek als theater’. (Ramdas 2017: 26)

Het was een mooi voorbeeld van hoe hij zijn onzekerheid naar de buitenwacht toe maskeerde door de context aan te halen waarbinnen hij zijn werk deed: het was niet alleen zijn schuld geweest, het lag minstens evenveel aan de zaken waar het land belang aan hechtte. Hij gaf zichzelf daarmee vorm als de denker, de programmamaker, die juist wel tegen de klippen op zaken als ‘identiteit, heimwee, vermenging’ centraal stelde. In een later interview met Frénk van der Linden in 2010 durfde hij persoonlijk te worden en toe te geven dat De Balie een scharnierpunt was geweest in zijn leven:

Frénk van der Linden: ‘Wat beschouw je als een groot verdriet in je leven?’

Anil: ‘Er zijn een heleboel kleine...’

Van der Linden: ‘Wat heeft je grondvesten doen schudden?’

Anil: (lange stilte) ‘Ik zou zeggen de periode na De Balie. Ik was directeur daar. Al tijdens De Balie misschien. Direct daarna.’

Van der Linden: ‘Je vertrok oneervol.’

Anil: ‘Ja. Dat was een vreselijke periode.’

Hoe ging hij om met dergelijke moeilijke situaties, wilde Van der Linden weten: ‘Dan druip je af, al dan niet staart tussen de benen. Is er niet iets in religie wat dan zingeving biedt?’

Anil: ‘Nee nee nee, ik heb het opgelost met drank.’

Van der Linden: (lachend) ‘Dus jouw god heet Johnnie Walker.’

Anil: ‘Je had naar de kerk of naar de kroeg kunnen gaan. Die twee staan om die reden naast elkaar.’⁴

